

УДК[353.8+439.2]:94(477)

DOI 10.59553/2518-7546-2024-22-8

Микола ДЕРЖАЛЮК

Доктор історичних наук,

Інститут Всесвітньої історії НАН України (Київ)

E-mail: dzhlk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

**ФОРМУВАННЯ КОРДОНІВ
У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ
ЗА НАСЛІДКАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(НА ПРИКЛАДІ УГОРЩИНИ)**

***Анотація.** Висвітлюється вирішення територіальних проблем, визначення кордонів між країнами Центрально-Східної Європи за наслідками Другої світової війни. Доводиться, що територіальне питання було і залишається доленосним, найбільш болючим і складним в історії усіх націй. Кожен раз дане питання вирішувалося переможцями обох світових воєн без участі народів, яких це безпосередньо торкалося. При проведенні кордонів більшою мірою застосовувався історико-етнічний, а не етнічно-історичний принцип. Усе це цілком підтверджується на прикладі розв'язання даного питання стосовно Угорщини.*

***Ключові слова:** війна, міжнародні відносини, національна політика, територіальні інтереси, кордони, проблеми, світові держави, Угорщина, сусідні держави.*

Загострення протистояння між Центральними державами та країнами Антанти на початку ХХ ст. призвело до Першої світової війни. Запровадження після війни Версальського світового правопорядку, напівколоніальних умов для переможених країн, формування далеких від оптимальних кордонів в інтересах переможців та їхніх союзниць породило чергове загострення міжнародних відносин у 20-30-і роки. Центри світової політики (Німеччина-Італія-Японія; Британія-США; СРСР) у міжвоєнний період виявилися неспроможними виправити у мирний спосіб породженні Версалем помилки світового і регіонального рівнів, бо відстоювали насамперед великодержавницькі інтереси. Це обернулося черговим загостренням боротьби на міжнародній арені, початком Другої світової війни.

Визначення державних кордонів між країнами Центрально-Східної Європи було надзвичайно складною міжнародною проблемою, адже усі спроби її врегулювання нечувано загострювали протистояння як між світовими державами, що визначали світову політику, так і між країнами регіону, яких це безпосередньо торкалося. Розв'язати ці питання на найбільш прийнятних для усіх сторін умовах, як у мирний спосіб, так і збройно, не вдалося жодній коаліції держав. Версальський 1919-1923 рр., як і Паризький 1947 р. правопорядок не спромоглися сформувати повоєнні відносини, щоб вони наближалися до ідеальних.

Неспроможність гнучко узгодити між собою етно-історичний та державно-історичний принципи при встановленні державних кордонів у Європі виявилось не під силу кожної коаліції. Якщо етно-історичний принцип впливав із природного права націй, етнічних спільнот на самовизначення на своїх історичних землях, то

другий принцип спирався на формальну юридичну легітимацію права на ту або іншу територію. Кожен із цих двох принципів використовувався переможцями у війні для поширення свого впливу на якомога більшу частину системного простору. Сила переможця-регулятора була визначальною при встановленні кордонів у Європі. При розмежуванні державних кордонів домінував державно-історичний принцип, тоді як етнічний чинник недовраховувався або й ігнорувався [1, с. 326, 329]. Конфлікт державно-історичного та етно-історичного підходів проявився у ході врегулювання територіальних спорів за наслідками Другої світової війни, домінування першого чинника цілковито було підтверджено. Встановлений правопорядок у Європі виявився далеким від оптимального, бо формування державних кордонів та розподільчих ліній відбулося з позицій сили переможців.

Кожна коаліція захищала спільні великодержавницькі та національні інтереси, прагнула закріпити своє домінування над суперниками. Зокрема, до спільних і визначальних факторів у політиці обох коаліцій можна віднести: вироблення, прийняття та реалізація стратегічних завдань для забезпечення збройної перемоги над ворожим блоком держав; прагнення досягти й утримувати військово-політичну, адміністративну, торговельно-економічну гегемонію у світі; більш справедливе розв'язання, виходячи з позицій кожного блоку держав, територіальних і національних питань, підтримка нових незалежних країн; формування та укладення з переможеними мирних договорів з позицій сили переможця; організація майбутнього світового правопорядку на принципах переможця; ігнорування загальними нормами міжнародного права; встановлен-

ня на територіях переможених держав воєнно-окупаційних режимів, знищення неприйнятних засад державного ладу над переможеними; створення у повоєнний час відповідних умов для поступового його заміни на цивільно-адміністративну форму правління; забезпечення на територіях покорених народів і держав сприятливих умов для мирного розвитку, відповідно до політико-правового, соціально-економічного та ідеологічного устрою метрополій.

Це впливало з рішень та їхніх наслідків як країн «Осі», так і держав Антинімецької коаліції, що реалізувалися з кінця 30-х рр. та під час Другої світової війни. Країни «Осі» зосередилися на підготовці до ліквідації Версальсько-Вашингтонського світового порядку, припинення функціонування Ліги Націй, рішення яких колоніальним тягарем лежали над державами і народами, що зазнали поразки у Першій світовій війні; запровадження нового світового порядку уже під їхньою гегемонією. У відповідь на рішучі дії Берліна колишні країни Антанти – Велика Британія, США, Франція, продовжуючи лінію переможців, вдавалися до компромісної поведінки. Їхня позиція щодо СРСР набула радикальних змін. Упродовж 1922-1940 рр. Радянський Союз являвся надійним партнером Німеччини. Хоча й рівень антибільшовицької політики країн Антанти щодо СРСР знижувався, все ж на тісну співпрацю ні Москва, ні англосакси не йшли. Допоки Радянський Союз отримував більшу користь від Німеччини, поводився прихильше до неї, країни «Осі» у кінці 30-х років ХХ ст. енергійно спромоглися переглянути Версальсько-Вашингтонський правопорядок, який несправедливо тяжів над державами і народами, що зазнали поразки у Першій світовій війні, та запровадити нові відносини

уже під їхньою гегемонією. Ревізія кордонів упродовж 1938 – першої половини 1941 рр. відбувалася у все більш несправедливий спосіб, все агресивніше, з ігноруванням очевидних інтересів усіх сторін. Зупинити подальший вплив цього блоку у світі ставало можливим лише у воєнно-політичний спосіб і при умові, що СРСР стане союзником Антанти, а не країн «Осі».

Опинившись перед загрозою поразки від коаліції держав на чолі з Німеччиною, тривала попередня політика країн Антанти щодо витіснення більшовицько-азійського впливу із європейського та світового просторів, ліквідації радянської влади в СРСР, його розчленування відійшла на задній план. Англосакси, які боялися все наростаючого впливу Німеччини та Японії у світі, що у разі подальшого мирного співіснування між СРСР та Німеччиною й після 1939-1940 рр. це могло завершитися їх неминучою воєнною поразкою і встановленням нового порядку у світі без їх участі, доклали усі зусилля, щоб сформувати коаліцію з СРСР, вдало використати його воєнно-економічний потенціал та людські ресурси у боротьбі проти Німеччини та Японії, добитися гегемонії у світі.

Країни «Осі» досягли у 1938-1941 рр. свої мети: старий світовий порядок ліквідувався, колоніальна система була підірвана і почала руйнуватися, в цілому започаткувалося формування нового порядку у Європі та у світі. Кінцевою метою війни країн «Осі» було: відстояти німецьку державу (третій райх) для німецької нації; зробити її вічною і рівною батьківщиною для всіх шляхом забезпечення для цієї держави «життєвого простору», щоб «у майбутньому відгородити сім'ю народів Європи від небезпеки із Сходу». «Англо-американський-руський союз, відзначав відомий історик Н.К.Петров, що підтри-

мувався до того ж євреями всього світу, уже з самого початку» почав боротися проти цього і «прагне повернути втрачений простір», «оспорюючи його у держав осі» [2, с. 59].

У свою чергу Радянський Союз, переслідуючи свої геополітичні інтереси, почав віддавати перевагу співробітництву з англосаксами. У перші роки Другої світової війни, антиподи за природою суспільного устрою, Британія – США, з одного боку, та Радянський Союз, з другого боку, швидко об'єдналися в антинімецьку коаліцію і розгорнули спільну й енергійну боротьбу проти країн «Осі», щоб не тільки не допустити втрати власних гегемоністських позицій у світі, а й забезпечити умови для їх зміцнення.

Домінування країн «Осі» у світі тривало з осені 1938 – до осені 1943 рр., поки їхній воєнний та економічний потенціал домінував у війні проти СРСР, Британії й Америки, за визначенням ідеологів третього рейху, проти «диявольської єврейсько-англо-сакської плутократії» [2, с. 57]. Починаючи з літа 1943 року країни «Осі» почали зазнавати все відчутніших поразок у Другій світовій війні, і стратегічна ініціатива поступово переходила на бік держав Великої Трійки. Тегеранська конференція (кінець 1943 р.) за участю керівників СРСР, Великої Британії та США – Й. Сталіна, У. Черчілля, Т. Рузвельта – стала вирішальною акцією, якою було продемонстровано спільність дій трьох держав щодо надання допомоги для СРСР, переможно завершити війну проти країн «Осі», ліквідувати панівний порядок у світі, запроваджений противником, і запровадити новий порядок під гегемонією країн Великої Трійки. Відтоді стратегічна ініціатива у світовій уже не випускалася з рук цієї коаліції. Рішення наступних міжнародних і двосторонніх

заходів продовжували демонструвати готовність Великої Трійки до реалізації спільних поточних воєнно-політичних і економічних завдань.

У міру того, як країни Антигітлерівської коаліції почали здобувати все помітнішу стратегічну перевагу на усіх театрах воєнних дій і особливо на основному – Східному фронті, а упродовж 1944-1945 рр. довели свою спільну й повну перемогу над Німеччиною, Японією та їх союзницями у Європі й Азії, все активніше проводилися міжнародні заходи на високому та найвищому рівнях представників СРСР, Великої Британії та США з метою повернення втрачених позицій у світі, відновлення панування Великої Трійки та правового закріплення її гегемонії у світі. Вузлові й першочергові питання, зокрема такі як облаштування устрою в Європі, майбутнє Німеччини, формування кордонів у Європі та Азії, ліквідація фашистських партій та злочинних організацій, покарання воєнних злочинців, організація ООН, прийняття декларацій на захист загальнолюдських цінностей, продовжували об'єднувати учасниць коаліції анти«Осі», доки не була забезпечена повна перемога у Другій світовій війні. Це був спільний і основний національний інтерес кожної з цих держав.

Рішення Кримської (Ялтинської) конференції (лютий 1945 р.) стосувалися двох проблем: забезпечення спільної перемоги країн Великої Трійки не тільки над Німеччиною, але й над Японією; проведення нових державних кордонів країн, окупованих до цього Німеччиною і визначення неофіційних, але загальновизнаних усіма сторонами демаркаційних ліній між сферами впливу союзників на майбутнє.

Прийнята на Кримській (Ялтинській) конференції «Декларація про звільнену Європу» висловлювала волю

союзних держав вести узгоджену політику «допомоги народам, звільненим від панування нацистської Німеччини, і народам колишніх держав-сателітів осі в Європі при вирішенні ними демократичними способами їх нагальних політичних та економічних проблем». Три країни переможці у війні взяли на себе колективну відповідальність за сприяння встановленню у колишніх фашистських державах, країнах-сателітах «осі», звільнених від окупації та поневолення країнах «знищити останні сліди фашизму і обрати форму правління за їх власним бажанням».

І лише на наступній Потсдамській конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) остаточно визначилася доля Східної Європи, у т.ч. й Угорщини, яка потрапляла до сфери впливу СРСР. Було ухвалено рішення щодо підготовки до підписання мирних договорів із 5 країнами-сателітами Німеччини та урегулювання невирішених територіальних питань. На Паризькій нараді міністрів закордонних справ СРСР, Великої Британії, США і Франції 25 квітня 1946 року було погоджено умови мирних договорів із країнами сателітами країн Осі. У ході Паризької конференції 29 липня – 15 жовтня 1946 року угорська делегація у територіальних питаннях все прогнала. Підписання Паризького мирного договору з Угорщиною відбулося 10 лютого 1947 року. Кордони поновлювалися на основі Тріанонського мирного договору від 04 червня 1920 року.

З осені 1941 року всі учасниці Антинімецької коаліції активно включилися до післявоєнного облаштування світу, щоб забезпечити відновлення своїх панівних позицій, суверенітету і кордонів союзниць та якомога більше їх зміцнити за рахунок країн протиборствующої сторони. Суверенітет, кордони, устрій окупованих союз-

них країн передбачалося відновити. Натомість до країн ворожого табору застосовувалися принципи ігнорування їхніми навіть явно справедливими інтересами, обмеження територій, передача їх на користь відповідних союзниць чи переможців, покарання злочинців, окупація й підпорядкування їх своїм гегемоністським інтересам.

Створена на основі рішення Політбюро ЦК ВКП(б) урядова Комісія спочатку на чолі із заступником Наркома у закордонних справах СРСР Лозовським С.А, а від 28 січня 1942 р. – Молотовим В.М. рекомендувала сформувати на західних кордонах СРСР дружні країни, через які отримати можливість впливати на Центральну і Південно-Східну Європу. «В якості провідника свого впливу була рекомендована Чехословаччина». Для реалізації цієї стратегічної мети було розроблено план щодо створення сильної чехословацької держави, встановлення з нею спільний кордон. Уже тоді обговорювалися питання про відновлення державності Чехословаччини у кордонах 1937 року, повернення до її складу усіх земель, які за Мюнхенською угодою відійшли до Німеччини, Угорщини та Польщі, а також про виселення німців, угорців із Чехословаччини, а «якщо появиться й інша можливість, то прирізати до неї додаткові території». Створена 4 вересня 1943 р. при Наркоматі у закордонних справах СРСР Комісія з питань мирних договорів та післявоєнного облаштування і з питання перемир'я (очолювали М.М.Литвинов і К.Є. Ворошилов) з перших кроків своєї діяльності вважала, що для СРСР вигідно прагнути до створення сильної Чехословаччини, населення якої було проросійським і ця країна мала спільні з СРСР інтереси. Тому Чехословаччина «здатна бути важливим провідником «нашого впливу» у Централь-

ній і Південно-Східній Європі». Комісія ще раз вислови-лася за досягнення з цією країною спільного кордону [3, с. 425].

З приходом у Британії до влади У.Черчилля уряд цієї країни ще у 1940 році анулював визнану його попередниками Мюнхенську угоду. На другий день після початку німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. Радянський Союз офіційно підтвердив уряду Великобританії та усім емігрантським урядам ліквідованих та окупованих країн невизнання жодних договорів та угод, укладених до цього з Німеччиною, рішень Мюнхенської конференції, віденських арбітражів та жодних змін кордонів, що мали місце до нападу Німеччина на СРСР, а також про визнання незалежності Австрії, ЧСР, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Франції, Румунії, Югославії, Греції та відновлення їх у попередніх кордонах 1937 року. З цим погодилися Великобританія і США, усі емігрантські уряди у Лондоні та Вашингтоні. Це означало, що переглянуті кордони Німеччини, Угорщини, Італії у 1938-1941 рр. визнавалися недійсними і вони після війни мали звільнити усі загарбані території і понести за це покарання. Емігрантські правлячі кола знищених держав у Лондоні цілковито схвалили таку позицію країн Антинімецької коаліції і активно сприяли її реалізації. Країни «Осі» були добре освідомлені про дані рішення і відповідно протидіяли цьому на усіх напрямках. Правлячі кола Угорщини через польських представників у Лондоні дізналися про таке рішення Москви упродовж кількох днів. Будапешт офіційно звернувся до СРСР визнати переглянуті Угорщиною кордони у 1938-1941 рр., на що Москва ухилилася від відповіді, а обмежилася усним запевненням В. Молотова, що якщо Угорщина збереже нейтралітет і утримається від війни проти СРСР, то Мо-

сква після перемоги врахує це при розгляді територіальних та інших питань. Така відповідь не влаштувала Угорщину, тому вона оголосила 27 червня 1941 р. війну СРСР і взяла у ній активну участь.

Допоки результати війни до кінця осені 1943 р. не ставали все більш очевидними, то майбутнє облаштування післявоєнної Європи, зокрема питання кордонів, не мали першочергового значення, а консультації і пропозиції щодо їх вирішення носили дорадчий і консультативний характер. Підготовка до реалізації цих планів активізувалася з осені 1943 р., особливо після успішної за результатами Тегеранської конференції у кінці 1943 року. Ця конференція стала визначальним фактором, продемонструвала готовність трьох держав та їхніх союзниць до спільних дій по забезпеченню допомоги СРСР задля перемоги у війні проти країн «Осі», ліквідації їхнього нового порядку у Європі, запровадження у світі гегемонії країн Великої Трійки. Рішення наступних міжнародних заходів до кінця війни лише посилювали єдність дій країн Антинімецької коаліції. Завдяки їх рішучим спільним діям стратегічна ініціатива поступово переходила до країн Великої Трійки, країни «Осі» почали зазнавати все відчутніших поразок у Другій світовій війні. У міру того, як країни анти«Осі» почали здобувати все помітнішу перевагу на усіх театрах воєнних дій і особливо на основному, Східному фронті, а упродовж 1944-1945 рр. довели свою спільну перемогу над Німеччиною, Японією та їхніми союзницями у Європі й Азії, все активніше проводилися міжнародні заходи на високому та найвищому рівнях представників СРСР, Великої Британії та США з метою повернення втрачених позицій у світі, посилення панування та правового закріплення гегемонії країн Великої Трійки у світі,

розподілу між ними сфер впливу і домінування їх інтересів. Вузлові й першочергові питання, зокрема такі як облаштування устрою в Європі, майбутнє Німеччини, формування кордонів у Європі та Азії, ліквідація фашистських партій та злочинних організацій, покарання воєнних злочинців, організація ООН, прийняття декларацій на захист загальнолюдських цінностей, продовжували об'єднувати учасниць коаліції анти«Осі», допоки не була досягнута перемога у війні.

За сприятливих після Тегеранської конференції міжнародних умов у грудні 1943 р. до Москви з Лондону прибув президент Чехословацької Республіки (ЧСР) Е. Бенеш, результати переговорів якого із Й. Сталіним і В. Молотовим виявилися доленосними не тільки для ЧСР, а й для усіх країн Центрально-Східної Європи. Йшлося про відновлення кордонів ЧСР станом на 1937 рік та про передачу повернутих до ЧСР територій під юрисдикцію чехословацької влади з моменту їх визволення Червоною армією. Цим самим відпадала можливість реалізації планів Великої Британії про Середньоевропейську конфедерацію з країн, розташованих між СРСР та Німеччиною, що стали жертвами цих обох тоталітарних режимів [4, с. 348–349]. Досягнуті домовленості були зафіксовані у Договорі про дружбу між СРСР та ЧСР, підписаному у Москві 12 грудня 1943 р. Йшлося про те, що уряди обох держав ніколи не будуть втручатися у внутрішні справи одна одної і що СРСР визнавав ЧСР у кордонах станом на 1 січня 1938 року.

Рішення Кримської (Ялтинської) конференції (лютий 1945 р.) стосувалися забезпечення спільної перемоги країн Великої Трійки не тільки над Німеччиною, але й над Японією; проведення нових державних кордонів країн, окупованих до цього Німеччиною і визначення

неофіційних, але загальновизнаних усіма сторонами демаркаційних ліній між сферами впливу союзників на майбутнє.

Прийнята на Кримській (Ялтинській) конференції «Декларація про звільнену Європу» висловлювала волю союзних держав вести узгоджену політику «допомоги народам, звільненим від панування нацистської Німеччини, і народам колишніх держав-сателітів осі в Європі при вирішенні ними демократичними способами їх нагальних політичних та економічних проблем». Три країни переможці війни взяли на себе колективну відповідальність за сприяння встановленню у колишніх фашистських державах, країнах-сателітах «Осі», звільнених від окупації та поневолення країнах «знищити останні сліди фашизму і обрати форму правління за їх власним бажанням».

На Потсдамській конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) остаточно визначилася доля Східної Європи, у т.ч. й Угорщини, яка потрапляла до сфери впливу СРСР. Було ухвалено рішення щодо підготовки до підписання мирних договорів із 5 країнами-сателітами Німеччини та урегулювання невирішених територіальних питань.

Упродовж 1944-1945 рр. дії СРСР та його західних союзниць взаємодоповнювалися: Сталін отримав підтримку провести західні кордони СРСР відповідно до пакту Молотова – Ріббентропа (від Прибалтійських держав, далі по лінії Керзона з Польщею, Буковиною і Бессарабією); поширити вплив СРСР у Центрально-Східній Європі (Польщі, Східній Німеччині, Чехословаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії, Югославії); укласти з цими державами двосторонні договори на користь СРСР. Велика Британія і США підтримували прагнення СРСР до домінування у Східній Європі та на Азійсько-Тихоокеан-

ському просторі взамін на участь Москви у війні проти Японії з суші, бо добитися перемоги з Тихого океану над останньою було тривалою і з тяжкими втратами справою. Про вирішальне значення ядерної зброї до її застосування 6 та 9 серпня 1945 р. у США ще не мали повного уявлення. Таким чином, під повний контроль СРСР потрапили 10 європейських країн із 100 млн. населенням, а також значні прирощені території та розширення сфер впливу у Тихо-Азіатському регіоні.

Як на практиці облаштовувалися кордони у країнах Центрально-Східної Європи, що відійшли до зони безпосереднього впливу СРСР, продемонструємо це на прикладі Угорщини. Державницькі інтереси й прагнення Угорщини переглянути несправедливі кордони кращим чином задовольнялися країнами «Осі», тоді як з боку жодної держави Антинімецької коаліції чи сусідньої з Угорщиною країни вони не тільки не отримували належної уваги, а навпаки, все рішучіше відкидалися по мірі складання для них сприятливих міжнародних відносин й розвитку подій на фронтах війни на користь СРСР, Великої Британії та США. Закономірно, що Угорщина стала надійною союзницею німецької коаліції, бо саме Німеччина та Італія у ході перегляду Версальської системи мирних договорів допомогли Угорщині упродовж 1938-1941 рр. переглянути на свою користь кордони із сусідніми країнами під час реалізації положень Мюнхенської угоди, подолати гніт країн Малої Антанти, яка лежцатами охоплювала Угорщину, і перетворитися з малої на середню європейську державу з площею у 150 тис. кв. км. (приріст на 85%) та 14 млн. населення (збільшення на 58%) [5, с. 99].

З ревізією кордонів у 1938-1941 рр. Угорщина знову постала як багатонаціональна країна, в якій, окрім угор-

ців, проживало 3,282 млн. чол. (22,35 %) не угорців (румуни, словаки, серби, українці). Українці-русини склали 564 тис. осіб. На територіях, що відійшли до Угорщини від Словаччини (Фельвідек), угорці склали 71% населення, Закарпаття – 26,4%; Північної Трансільванії (Румунія) – 52%; Воєводини (Дельвідек, Югославія) – до 40%.

Після виправлення кордонів міжнаціональна ситуація в Угорщині набула майже такої гостроти, як це мало місце після Першої світової війни, коли новоутворені держави на теренах Австро-Угорської монархії стали багатонаціональними (у Польщі меншини склали понад 30%, у Румунії – відповідно біля 40%, у Чехословаччині та Югославії титульні нації – чехи, серби – становили абсолютну меншість). Якщо при поверненні до Угорщини території Фельвідику від Словаччини, Північної Трансільванії від Румунії етнічний та історичний принципи домінували, то перехід до Угорщини Карпатської України (у межах 1939 р., коли угорці склали до 10% населення) та від Югославії Дельвідику (Воєводини, доля угорців коливалася у межах 37-41%), домінував не етнічний, а історичний, геополітичний і економічний принципи, притаманні панхунгарістській ідеї щодо відродження Великої Угорщини.

Реалізація угорської великодержавницької ідеї супроводжувалася моральним і національним піднесенням серед усіх верств угорського суспільства, як еліти, так і широких народних мас. Усунення несправедливих кордонів, нав'язаних Угорщині країнами Антанти за наслідками Першої світової війни, зокрема умовами Тріанонського мирного договору від 4 червня 1920 року, консолідувало суспільство навколо керівництва держави, викликало високу жертвовність задля захисту цих

більш справедливих кордонів (на тверде переконання угорців), перетворило Угорщину на надійну союзницю Німеччини та Італії. Патріотичне піднесення угорців у часи війни дозволяло владі цієї країни рішуче заперечувати умови, спрямовані на відміну ревізованих кордонів на користь Угорщини і повернення до Тріанонських умов.

Тегеранська, Ялтинська та Потсдамська конференції глав держав Антинімецької коаліції насамперед торкалися глобальних проблем: майбутнього Німеччини, участі СРСР у війні проти Японії, утворення ООН, визначення кордонів конкретних держав, насамперед Польщі, запровадження нового світового порядку. На вирішення питання майбутнього усіх держав, серед них і Угорщини та її кордонів, справляли вплив геополітичні, регіональні та блокові фактори, до якого табору держава належала, коли розірвала стосунки з Німеччиною. Доля кордонів Угорщини найбільше залежала від позиції СРСР, Франції та Великої Британії; зокрема, від взаємин і зобов'язань між СРСР та конкретними державами у проміжку часу між груднем 1943 – вереснем 1944 років. До вагомих критеріїв зацікавленості конкретною державою належали її воєнно-промисловий потенціал, її вплив та значення для регіону і всієї Європи, її співучасть (причетність) до ліквідації держав, окупованих Німеччиною чи проголошених самостійними у новому порядку Європи, її роль у війні на боці коаліції країн «Осі». Закономірно, що відновлення суверенних прав Австрії, Чехословаччини, Польщі, Югославії, Фінляндії та Румунії було пріоритетним серед країн Антинімецької коаліції. Натомість країни, визнані Німеччиною як незалежні (Словаччина, Хорватія), чи її союзниці, набували все меншої підтримки з боку коаліції країн анти-

«Осі». Незалежний статус трьох балтійських країн також передбачався усіма країнами Антинімецької коаліції, але після вступу СРСР у війну проти Японії Москві вдалося їх залишити у складі Радянського Союзу без рішучих контрдій її західних союзниць. Ставлення до майбутнього Угорщини з боку усіх країн Антинімецької коаліції було різним, але у питанні щодо її кордонів однозначним з боку Франції та СРСР. Вона мала була повернутися у рамки Тріанонських кордонів 1920 р. Пропозиції Великобританії та США щодо їх удосконалення на користь Угорщини у Трансільванії (Румунія) були відхилені настирливою протидією Москви та Парижу.

Спільна й узгоджена позиція країн Антинімецької коаліції щодо такої умовної класифікації держав у Європі започаткувалася з перших місяців початку німецько-радянської війни, й ставала нормою їхніх практичних дій по мірі здобуття все переконливішої військово-політичної переваги над Німеччиною та її союзницями. Угорщина, як останній союзник Німеччини, незначна за територіальним, економічним, війським і людським потенціалом, не морська держава мала обмаль шансів добитися від країн Великої Трійки прихильного ставлення, не кажучи вже про отримання переваги чи хоча б рівного статусу з державами-сусідами (Чехословаччиною, Югославією, Румунією), які були об'єднані між собою антиугорською позицією та мали підтримку блоку країн Антинімецької коаліції.

Після падіння влади Б.Муссоліні в Італії Будапешт 14 вересня 1943 р. визначився, що Угорщина не має підстав далі рухатися шляхом Італії. Незмінним залишилося військово-політичне співробітництво країни з Німеччиною, що найкраще сприяло їй власними силами підго-

туватися до захисту національних кордонів та забезпечення внутрішнього порядку. Великі надії покладалися на відкриття Другого фронту в Італії чи на Балканах, що сприяло б Угорщині дочекатися вступу на її територію військ країн Великобританії, США і капітулювати перед ними, але не перед СРСР. Влада у Будапешті була переконана, що у разі спільної перемоги Великої Трійки над Німеччиною, СРСР зможе домогтися гегемонії у повоєнній Східній Європі, що територіальні претензії Москви величезні і навряд чи західним партнерам вдасться їх обмежити. При такому розвитку подій у війні Угорщина почала сконцентровувати усі свої сили і ресурси для захисту національних інтересів, збереження ревізованих у 1938-1941 рр. на свою користь державних кордонів.

На закритій нараді комісії у закордонних справах Державних зборів Угорщини 13 січня 1944 р. міністром закордонних справ країни Є. Гіці за наслідками Тегеранської конференції було визнано поглиблення співробітництва країн Великої Трійки, спільні інтереси яких переважили над протиріччями щодо сфер впливу, боротьби за місце і час відкриття Другого фронту. Було зроблено висновки, що положення договору між СРСР та ЧСР від 12 грудня 1943 р. складала пряму загрозу для нових кордонів Угорщини. Головна увага акцентувалася на тому, щоб Угорщині і надалі берегти основні збройні сили від участі у війні, зосередити їх в середині країни. І хоча матеріальні ресурси країни вважалися обмеженими, але усі вони спрямовувалися виключно на захист державних інтересів Угорщини проти СРСР.

Окупація Німеччиною Угорщини 19 березня 1944 р. відбулася без протесту з боку її політичних сил, державних органів та громадськості, підтверджуючи цим са-

ним, що німецька присутність не шкодить, а допомагає захищати її кровні національні інтереси.

Вихід 23 серпня 1944 року Румунії із війни та оперативне підписання нею 12 вересня 1944 р. у Москві перемир'я із союзниками Антинімецької коаліції, оголошення війни Німеччині та Угорщині, перехід цієї країни на бік антигітлерівської коаліції мало помітне значення для Антинімецької коаліції, а для внутрішньополітичної обстановки Угорщини це справило вирішальний вплив, її міжнародне становище після цього різко погіршилося. Ця акція перетворила позиції Румунії виграшними перед Угорщиною у боротьбі за оволодіння усією Трансільванією, площа якої складала 102 тис. кв. км. Завдяки блискавичному виходу Румунії з війни 23 серпня 1944 р. і переходу її на бік країн Антинімецької коаліції повністю оголився південний фланг оборони. Стрімке просування Червоної армії восени 1944 р. у напрямку Балкан, зокрема Югославії та Болгарії, забезпечило остаточну перевагу інтересів СРСР у всій Східній Європі, як у Польщі, Чехословаччині та Угорщині, так і в Румунії, Болгарії, Югославії.

Спроби керівництва Угорщини добитися перемир'я із англосаксами та окупації англо-американськими військами хоча б частини території країни завершилися невдачею. Тривалі таємні переговори упродовж 1943-1944 рр. у штабі англо-американських військ в Італії (м.Касерте) керівника угорської делегації генерала Надаї завершилися безуспішно. Представники західних держав у вересні 1944 р. рекомендували Угорщині, якщо вона має намір просити перемир'я з трійкою країн антинімецької коаліції, то вона повинна звернутися до Москви, оскільки Угорщина оголошувала війну саме СРСР і перебувала з цією державою у повноцінній війні.

В таких умовах Угорщина втратила на міжнародній арені усі можливості та альтернативи для захисту національних інтересів. Навіть дуже активний опір Угорщини Червоній армії в районах Карпатських гір упродовж (березня – листопада 1944 р.) не забезпечив цій країні можливості уникнути потрапляння до виключної зони впливу СРСР.

У кінці серпня 1944 р. уряд Угорщини очолив Геца Лакатош, головним завданням якого стала підготовка умов до перемир'я з СРСР. Сигнал до Москви про готовність Угорщини до переговорів було надіслано через командувача 1-ї угорської армії в Карпатах Б.Д.Міклоша. Позитивна відповідь з Москви таким же чином надійшла до Будапешта. Для підготовки до відправки угорської делегації до Москви і ведення попередніх переговорів про перемир'я на базу радянської партизанської бригади на чолі з Є. П. Волянським «За свободу слов'ян» у Південній Словаччині біля м. Зволен на аеродром «Три дуби» з Москви було оперативно доставлено групу з трьох осіб на чолі з підполковником Федором Макаровим. В умовах конспірації, адже Угорщина була під окупацією Німеччини, члени цієї групи налагодили зв'язок з керівництвом генштабу, вірним регенту М. Хорті. Угорські представники на чолі з генерал-полковником, колишнім керівником таємної поліції, воєнним аташе посольства Угорщини в СРСР Габором Фараго вступили у таємні переговори з Ф. Макаровим на партизанській базі цієї бригади. Є. Волянський пробував вивідати військово-політичну ситуацію в Угорщині, на що отримав відповідь від Фараго, що він знав як відповідати на подібні питання, коли той ходив ще під стіл пішки.

28 вересня 1944 р. з цього ж аеродрому радянський літак доставив угорську делегацію на чолі з Г. Фараго до

Москви для ведення переговорів про попереднє перемир'я. Чинність повноважень цієї делегації підтверджувалася листом регента М.Хорті на ім'я Й.Сталіна. 6 жовтня 1944 р. Нарком у закордонних справах СРСР В. Молотов повідомив послів Великої Британії та США, акредитованих у Москві, про прибуття угорської мирної делегації та про попередні умови перемир'я, що впливали із їх спільної позиції щодо союзниць Німеччини, які були ввечері 8 жовтня передані В.Молотовим угорській делегації. Від Угорщини вимагалось упродовж 10 днів евакуювати війська і адміністративні органи з окупованих Угорщиною територій Чехословаччини, Югославії і Румунії в межі кордонів Угорщини, які існували станом на 31 грудня 1937 року. Здійснювати це слідувало під наглядом Союзної контрольної комісії в Угорщині, хоча такої ще не існувало. Вона утворилася у складі представників СРСР, Великобританії та США на чолі з К.Є. Ворошиловим лише 28 січня 1945 року. Розірвати стосунки з Німеччиною і негайно оголосити їй війну. У разі їх прийняття СРСР, Велика Британія і США готові були почати переговори з Угорщиною про перемир'я. Запропоновані умови логічно проростали з уже погоджених між керівниками країн Великої Трійки умов щодо відновлення суверенітету Чехословаччини, Югославії, Румунії у попередніх кордонах усіх цих країн і які були уже зафіксовані у відповідних двосторонніх угодах та домовленостях з представниками останніх.

Основною позицією угорської сторони було намагання відстояти наближені до етнічного принципу кордони Угорщини, тобто анулювати несправедливі кордони Версальської системи мирних договорів після Першої світової війни, нав'язані їй у 1919 -1920 рр. У процесі обговорення попередніх умов угорська делегація відзнача-

ла, що у ході зустрічі з Макаровим умови перемир'я дещо відрізнялися від запропонованих у Москві вимог, тоді етнічний фактор краще враховувався при визначенні кордонів Угорщини, зокрема про можливість проведення кордонів між Угорщиною та Румунією в Трансільванії за етнічним принципом. Про розбіжності між попередніми й пізнішими умовами перемир'я, які виклала угорська делегація, В.Молотов доповів Й.Сталіну, на що останній з гнівом відрубав, який Макаров, хто такий Макаров. Жодних відхилень від запропонованих нинішніх умов.

Упродовж усієї другої половини ХХ ст. серед фахових істориків Угорщини, угорської еміграції досить жваво обговорювалося питання щодо «справи Макарова». Особливу активність у цьому питанні проявляв угорський історик-емігрант Петер Гостоні, який, проживаючи у ФРН, у численних публікаціях систематично порушував справу Ф. Макарова, доводячи, що така особа мала місце у підготовці переговорів про перемир'я восени 1944 р., що спочатку Москва з розумінням поставилася до територіальних прагнень Угорщини, а потім відійшла від них під впливом насамперед власних інтересів та керівників сусідніх з Угорщиною держав (Чехословаччини, Югославії та Румунії). Наукова громадськість соціалістичної Угорщини у «справі Макарова» займала вичікувальну позицію. Радянська сторона тривалий час рішуче заперечувала наявність такої особи, яка була уповноважена представляти інші попередні умови доленосних переговорів про вихід Угорщини з війни, але які під впливом міжнародних факторів, буквально упродовж кількох днів у Москві змінилися, вважала «справу Макарова» вимислами хортистських емігрантів на Заході. Прізвище Макаров в СРСР досить поширене, наголошували ра-

дьянські угрозавці, а через суцільну утаємниченість архівів в СРСР з'ясувати правду про ці події та вказану особу довго не вдавалося. Через значний час, у кінці 80-х рр. ХХ ст. автору цієї статті вдалося встановити достовірність факту існування особи Макарова завдяки виявленню в Державному архіві громадських організацій України серед матеріалів партизанської бригади «За свободу слов'ян» у Південній Словаччині, яку очолював Є. П. Волянський, біографії Федора Макарова, а також отримати підтвердження з боку самого Волянського про виконання Ф.Макаровим у вересні 1944 р. отриманих у Москві спеціальних повноважень: встановити з офіційним Будапештом контакти для ведення переговорів про вихід Угорщини з війни. Саме для виконання цієї місії підполковник Макаров прибув у складі 3-х чоловік літаком на партизанську базу бригади Волянського. На основі відповідних інструкцій та інформаційних матеріалів він встановив зв'язок з Будапештом, вступив у таємні переговори з представниками угорської влади, тримав радіозв'язок з центром у Москві щодо підготовки та відправки делегації до Москви. У попередніх умовах для переговорів враховувалися певні етнічні зміни на користь Угорщини при формуванні її кордонів з сусідніми країнами, які й представляв Ф.Макаров. Угорська сторона погодилася на них і її делегація відлітала до Москви для ведення переговорів про перемир'я та його підписання. Але умови перемир'я у Москві змінилися під впливом різних чинників, насамперед після виходу з війни Румунії на бік Антинімецької коаліції та оголошення нею війни Німеччині, більшим врахуванням інтересів СРСР та сусідніх з Угорщиною країн. Змінені умови перемир'я, тобто відновлення Тріанонських кордонів 1920 р., керівництвом Угорщини були відхилені

ні й переговори завершилися невдало. Але підготовка до переговорів, їх здійснення були організовані успішно і проведені у цілковитій таємниці, адже Угорщина перебувала під окупацією Німеччини. Не з вини Ф. Макарова вони не принесли результатів. Він діяв згідно з інструкціями, які у Москві змінилися, але не були доведені до його відома. Ф.Макаров провів до трьох місяців на партизанській базі (кінець серпня – кінець жовтня 1944 р.), потім його терміново відкликали із штабу цього партизанського з'єднання до центру. Намагання звинуватити його у перевищенні повноважень були безпідставними. У післявоєнні роки Ф.Макаров, уродженець Південного Уралу, проживав на таємних умовах і під контролем спецслужб в Україні, очолював спиртовий завод у м. Вінниця, потім був переведений до м.Чернівці, де у 1953 році передчасно помер у 44-річному віці.

Угорська делегація на чолі з Г.Фараго 9 жовтня 1944 р. ввечері оперативно надіслала запропоновані Москвою умови попереднього перемир'я до Будапешта. Упродовж 10 жовтня під головуванням регента М.Хорті у Будапешті безперервно тривали консультації щодо нових умов перемир'я. Остаточна позиція Угорщини була наступною: не оголошувати війну Німеччині, але через безвихідь погодитися на підписання перемир'я. Таке рішення Угорщини надійшло до Москви пізно ввечері 10 жовтня, а наступного дня ввечері у Москві його парафували. Значну, але не вирішальну роль у формуванні остаточної позиції щодо кордонів між Угорщиною та сусідніми країнами відіграв Прем'єр-міністр Великобританії У.Черчилль та міністр закордонних справ цієї країни А.Іден, які на той момент у жовтні 1944 року перебували з візитом у Москві. 13 жовтня 1944 р. В. Молотов передав умови попереднього пере-

мир'я з Угорщиною на узгодження з ними. Вони відреагували на них схвально.

Саме у той час Сталін і Черчілль ділили у Москві сфери впливу у Центрально-Східній Європі. Під час обговорення між Й.Сталіним та У.Черчіллем розвитку воєнних подій та подальшого співробітництва країн Антинімецької коаліції було досягнуто компромісу щодо розподілу сфер впливу СРСР та західних союзниць у Східній Європі (у процентному відношенні). В основу критерію домінування впливу клався воєнний чинник, чия армія визволяла країну, під переважаючий вплив тієї країни вона переходила. Такий критерій поширювався на всі країни Східної Європи, які звільнялися від нового порядку Німеччини арміями Радянського Союзу. На початку обговорення питання щодо розподілу сфер впливу на переговорах Сталіна-Черчілля усі країни Східної Європи не потрапляли цілковито до радянської зони. У першому варіанті радянський і західний вплив у країнах пропонувалося співвідносити у пропорціях як 50:50, починаючи від Польщі і закінчуючи Югославією. Але у ході дискусії Сталін добився визнання домінування СРСР у цій частині Європи завдяки згоді на участь Радянського Союзу у війні проти Японії. Вважається, що саме Сталін і Черчілль у той час розділили сфери впливу у Східній Європі, яка переходила до виключної сфери впливу СРСР, серед них і Угорщина. У підсумку Черчіллю прийшлося задовільнитися утриманням переважаючого впливу західних держав лише у Греції. Вирішальна роль при остаточному визначенні кордонів країн, серед них і Угорщини, належала СРСР, оскільки вони потрапляли до сфери його домінування. Взамін за придбання у майбутньому Закарпаття, Буковини, Молдавії та Ізмаїльщини і виходу до гирла Дунаю на Чорно-

му морі він віддавав в якості компенсації усі ревізовані Угорщиною території (Південну Словаччину, Північну Трансільванію та Воєводину) відповідно до Чехословаччини, Румунії та Югославії.

14 жовтня о 20-00 заступник Начальника Генштабу СРСР О.Антонов (керівник радянської делегації на переговорах) в ультимативній формі потребував від угорської сторони виконання попередніх умов перемир'я упродовж 48 годин. Відповідно до рішення Коронної Ради Угорщини о 10-30 15 жовтня М.Хорті того ж дня о 12-30 озвучив заяву, в якій наголосив, що вирішив просити перемир'я з СРСР і віддав наказ угорським арміям припинити війну і вступити в контакт з командуванням російських військ. Командувач 1-ї угорської армії Б.Д.Міклош у Карпатах перейшов з найближчим оточенням на бік радянської сторони і звернувся до особового складу послідувати його прикладу. Це зробила лише незначна частина військових.

Керівництво Угорщини, особливо воєнне, не погодилося на перехід країни до зони впливу сталінської імперії і на тріанонські умови при встановленні її кордонів. Тому через дві години після звернення М.Хорті начальник генштабу Угорщини генерал-полковник Янош Вьорьош повідомив, що заяву пана регента не можна розглядати як капітуляцію угорської армії.

З боку СРСР, Великої Британії та США ніякої реакції на заяву М.Хорті не надійшло, тому 16 жовтня о 20-00 він під натиском німецьких генералів відмовився від посади регента Угорщини і передав владу партії «Схрещені стріли», фашистського і націонал-соціалістичного спрямування, уповноважив Ференца Салаші на формування «угорського уряду національної єдності». Ввечері того ж дня прозвучала відозва проголошеного «вождем

угорської нації» Ф. Салаші про перейняття ним влади в Угорщині та про продовження боротьби за національні інтереси угорської нації проти більшовизму в союзі з Німеччиною. Націоналістичні й патріотичні сили Угорщини не приймали умов про поновлення тріанонських кордонів і майбутньої окупації країни лише більшовицькою Росією.

Розвиток міжнародних подій навколо інтересів Угорщини упродовж 9-16 жовтня 1944 р. у підсумку призвів до того, що умови перемир'я керівництвом цієї країни були відхилені. Таке рішення підтримала більша частина угорської правлячої еліти та суспільства. Офіційно Угорщина не погодилася на відновлення кордонів, встановлених над нею після Першої світової війни, вважаючи їх несправедливими й грабіжницькими, не погодилася вона й на розрив стосунків з Німеччиною та оголошення війни цій країні, яка, з точки зору Будапешта, справедливо задовільнила територіальні інтереси Угорщини під час виправлення кордонів на її користь у 1938-41 рр. та забезпечила їх захист. Новий порядок Третього рейху у Європі був, зокрема, з позицій Угорщини кращим для неї, ніж Версальський колоніальний режим, нав'язаний Антантою, чи запропоновані Москвою умови облаштування післявоєнних кордонів після Другої світової війни, що поновила в Європі понад 20 не розв'язаних серйозних міжетнічних конфліктів, започаткованих у 1919-1920 рр., та ще й підсилила антагонізм розколом Європи на сфери впливу між СРСР, з одного боку, та Великою Британією і США, з другого боку. Якщо під егідою Німеччини задовільнені територіальні інтереси Угорщини мали як справедливі, так і великодержавницькі ознаки, то в іншому світовому порядку ця країна, і не тіль-

ки вона, потрапила до стану пригнобленої й національно пограбованої.

Угорщина не вийшла з війни, а у союзі з Німеччиною продовжила тотальну боротьбу за утримання державних кордонів в етнічних та історичних межах. Ця позиція в Угорщині залишалася домінуючою в усіх умовах про перемир'я, хоча вони і не знайшли підтримки серед країн Антинімецької коаліції.

Через неспівпадання політичних та національних інтересів СРСР та Угорщини унеможлиблювалося досягнення між ними компромісу. Угорщина прагнула вийти з війни проти Радянського Союзу шляхом досягнення нейтралітету і підпадання під окупацію військ усіх країн Антинімецької коаліції, недопущення окупації країни військами одного лише СРСР, що забезпечувало б Угорщині інший рівень суверенітету.

Угорська делегація на чолі з Г. Фараго та Г.Телекі – сином відомого політика Угорщини Пала Телекі ще тривалий час перебувала у Москві. СРСР планував перетворити її на ляльковий уряд Угорщини в еміграції на противагу уряду очолюваного «вождем нації» Ф.Салаші, але вони на це не погодилися.

На умови перемир'я, висунуті СРСР 14 жовтня 1944 р., зголосилися лише тимчасові національні збори та тимчасовий національний уряд Угорщини, зібрані й обрані в умовах радянській окупації у Дебрецені, представники яких 20 січня 1945 року підписали у Москві угоду про перемир'я з країнами Антинімецької коаліції. Обидва Віденські арбітражі 1938 та 1940 рр. та нові кордони 1938-1941 рр. скасовувалися. Визнавалися дійсними кордони Угорщини у межах 1937 року, оголошувалася війна Німеччині, заборонялася діяльність фашистських партій і організацій, започатковувався процес притягнення до

відповідальності воєнних злочинців, відшкодування збитків, завданих СРСР, ЧСР, Югославії у роки війни.

У ході Паризької конференції 29 липня – 15 жовтня 1946 року положення про територіальні питання, визначені в умовах перемир'я від 20 січня 1945 р., лягли в основу Паризького мирного договору з Угорщиною, підписаного 10 лютого 1947 року. Три населені пункти Угорщини, суміжні із Словаччиною на Дунаї, додатково передавалися до Чехословацької Республіки. Над Угорщиною були поновлені кордони, зафіксовані у Тріанонському мирному договорі від 04 червня 1920 року.

Територіальне питання, соборність та державність у житті кожної нації були, є і залишаються доленосними, у тому числі й угорської. Проте ці питання досить часто вирішувалися без участі народів, яких це безпосередньо торкалося, особливо не простежувалося у діях переможців обох світових воєн у ХХ ст.

В умовах спільних дій СРСР, Великобританії, США та Франції за результатами Другої світової війни закладався майбутній правопорядок у світі та у Європі зокрема. Кордони між країнами Центрально-Східної Європи, зокрема між Чехословаччиною, Югославією й Румунією, з одного боку, та Угорщиною, з другого боку, відновлювалися на основі Версальської системи мирних договорів 1919-1920 років, започаткувалося формування біполярного світу шляхом його поділу на соціалістичну та капіталістичну системи. Проте такий світовий порядок не виправдався і завершився у кінці ХХ століття падінням світового колоніалізму та світової комуністичної системи. Після об'єднання Німеччини, демонтажу комуністичного режиму, розпаду СРСР, приєднання країн ЦС Європи до НАТО та Європейського Союзу світова цивілізація набула іншого розвитку. На творців нового поряд-

ку після Другої світової війни «покладався обов'язок уживати рішучих і невідкладних воєнних дій у разі виникнення загрози мирові. Однак не було й згадки про те, що загроза мирові може виникнути з боку одного з «чотирьох полісменів» [4, с. 330].

Фундатори Версальської системи на першому етапі Другої світової війни, коли ревізіоністську політику активно здійснювали як Німеччина, Угорщина, так і СРСР, дотримувалися компромісу, займали вичікувальну позицію. Але після початку німецько-радянської фази війни вони радикально змінили свою політику, вступили з СРСР у коаліцію проти країн «Осі» і спільно забезпечили збройну перемогу над країнами цього блоку.

У ході післявоєнного облаштування світу не було зроблено ні справедливих висновків про причини, що призвели до Другої світової війни; не вироблено шляхів усунення помилок минулого. Через ігнорування уроків і наслідків двох світових воєн людство на початку ХХІ ст. у черговий раз вступило у нестійкий і небезпечний період свого розвитку: попередній світовий порядок відійшов у минуле, а новий, більш справедливий, так і не сформувався, через що знову посилюються тенденції до ревізії існуючих кордонів. З розпадом Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії на 23 незалежні держави підтверджується тимчасовість правового устрою, що було встановлено переможцями Другої світової війни, подібно до того, як це мало місце після Першої світової війни.

Список посилань

1. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі / Вид. 2-е, випр. і допов. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 448 с.
2. Преступления фашизма в годы Великой. Отечественной войны / Авт.-сост. Н. К. Петрова. Москва: Вече, 2018. 576 с.
3. Пушкеш А. И. Цивилизация или варварство. Закарпатье 1918–1945. Москва: Европа, 2019. 560 с.
4. Дюрозель Ж.-Б. История дипломатии від 1919 року до наших днів / пер. С. Маричев [та ін.]. Київ: Основи, 1999. 903 с.
5. Держалюк М. С. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. Сторінки військової історії України. 2012. Вип. 15. С. 98–128.

References

1. Maiboroda O. M. Ethnicity in the international system / Ed. 2nd, ex. and added Kyiv: IPIEND named after I.F. Kurasa NAS of Ukraine, 2017. 448 p.
2. Crimes of fascism during the Velika period. Otechestvennoi voyny / Auth.-sost. N.K. Petrova. Moscow: Veche, 2018. 576 p.
3. Pushkash A. I. Civilization or barbarism. Transcarpathia 1918–1945. Moscow: Europe, 2019. 560 p.
4. Durozel Zh.-B. The history of diplomacy from 1919 to the present day / trans. E. Marichev [and others]. Kyiv: Osnovy, 1999. 903 p.
5. Derzhaluk M. S. The occupation policy of Hungary in Ukraine during the Great Patriotic War. Pages of military history of Ukraine. 2012. Issue 15. P. 98–128.

Mykola DERZHALYUK – Doctor of historical sciences,
Institute of World History of the National Academy of Sciences
of Ukraine (Kyiv)

E-mail: dzhlk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

Formation of borders in Central-Eastern Europe by consequences World War II (on the example of Hungary)

Abstract. *The resolution of territorial problems, the definition of borders between the countries of Central-Eastern Europe following the consequences of the Second World War is highlighted. It is proven that the territorial issue was and remains the fateful, most painful and difficult in the history of all nations. Each time this issue was decided by the winners of both world wars without participation peoples who were directly affected by it. When drawing borders, the historical-ethnic rather than the ethnic-historical principle was applied to a greater extent. All this is fully confirmed by the example of solving this issue in relation to Hungary.*

Keywords: *war, international relations, national policy, territorial interests, borders, problems, world powers, Hungary, neighboring states.*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2023 р.

© Микола ДЕРЖАЛЮК, 2023 р.